

Correctievoorschrift VWO

2010

tijdvak 1

filosofie

tevens oud programma

filosofie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o.

Voorts heeft de CEVO op grond van artikel 39 van dit Besluit de *Regeling beoordeling centraal examen* vastgesteld (CEVO-09.0313, 31 maart 2009, zie www.examenblad.nl).

Deze regeling blijft ook na het aantreden van het College voor Examens van kracht.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommiteerde toekomen.
- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Examens.

De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.

- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de *Regeling beoordeling centraal examen* van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
 - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;

- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal punten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 57 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Oriëntalisme en Occidentalisme

1 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg hoe waarden verloren kunnen gaan door modernisering 1
- een voorbeeld van een waarde die verloren kan gaan door modernisering 1
- een weergave van het verband tussen secularisering en modernisering 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Waarden kunnen verloren gaan omdat de instrumentele wetenschap leidt tot het op consumeren gerichte kapitalisme, verstedelijking, individualisering en industrialisering: modernisering 1
- Door modernisering kan een waarde als saamhorigheid (geborgenheid, zekerheid of respect voor anderen) verdwijnen 1
- Door de successen van de wetenschap (modernisering) verdwijnen met de waarden ook het moreel gezag, de sociale samenhang en de politieke macht van religie, waardoor mensen meer seculier gaan denken (secularisering) 1

Opmerking

Ook goed is als tweede deelantwoord:

Modernisering kan leiden tot vervreemding van waarden met betrekking tot familie, gemeenschap en natuur.

2 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg wat fenomenologen onder de onherleidbaarheid van menselijke ervaring verstaan 1
- een uitleg dat de hermeneutische methode gericht is op 'Verstehen' 1
- terwijl het sciëntisme een methode voorstaat die gericht is op 'Erklären' 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Menselijke ervaring is primair en onbemiddeld en daarmee niet tot iets anders te herleiden 1
- De fenomenologen vinden dat de menswetenschappen een andere methode behoeven dan de natuurwetenschappen.
Door het verschil in object van onderzoek komen mens- en natuurwetenschappen niet alleen op een andere manier tot kennis, er is ook verschil in de aard van de kennis. In de menswetenschappen probeert men in deze visie door de hermeneutische methode zich in te leven en de verschijnselen te begrijpen. De menswetenschappen zijn gericht op 'Verstehen' 1
- Terwijl de natuurwetenschappelijke methode, zoals het sciëntisme die voorstaat, gericht is op causale, wetmatige verklaringen. De natuurwetenschappen zijn gericht op 'Erklären' 1

3 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- de tweede functie bij Durkheim is: de ceremoniële functie 1
- een uitleg hoe uit tekst 3 blijkt dat de ceremoniële functie gevaar loopt in de huidige westerse maatschappij 2
- een uitleg waarom de ceremoniële functie niet kan worden vervangen door de wetenschap 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De tweede functie die Durkheim noemt is de ceremoniële functie die gericht is op het praktisch handelen en die richting en zin kan geven aan het leven 1
- In tekst 3 zien we dat de ceremoniële functie van religie gevaar loopt. Dit blijkt uit: a) het ontbreken van zingeving en b) hoe de westerling zich overgeeft aan materialisme.
In een poging toch het leven zin te geven, laat de westerling zich in met oppervlakkige, triviale zaken zoals mode. De westerling leeft in een verseksualiseerde samenleving en kiest met zijn democratie voor de middelmaat. Al met al leidt dit volgens de tekst tot decadentie en daarmee is de ceremoniële functie in gevaar 2
- De functie kan niet worden overgenomen door de wetenschap: het gaat immers om het wezen van het menselijk leven in praktische zin. De mens kan zijn handelen niet uitstellen totdat wetenschappelijk onderzoek daar eventueel richting aan kan geven 1

Vraag	Antwoord	Scores
4	<p>maximumscore 3</p> <p>Een goed antwoord bevat de volgende elementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • een oorzaak van onjuist inzicht die de occidentalist in het Westen zal herkennen: 1 <ul style="list-style-type: none"> – het nastreven van de doelen van de onwetende stad (eer, rijkdom, materiële genoegens, etcetera); of – het weerleggen van alle metaforen die met een dwaalspoor leiden tot onjuiste, ingebeelde inzichten • een verwijzing naar tekst 4 1 • een object van kennis dat volgens het occidentalisme ontbreekt in het Westen; te kiezen uit: 1 <ul style="list-style-type: none"> – kennis van de eerste oorzaak; – zaken die losstaan van de materie en hun attributen; – kennis van het geluk dat de ziel van de bewoner van de deugdzame stad verwerft. <p>voorbeeld van een goed antwoord:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uit de goddeloosheid blijkt dat de westerling het bestaan van God als schepper ontkent. En uit de zedeloosheid en geldzucht blijkt dat er voor de westerling niets van waarde is buiten het materiële 1 • In tekst 4 blijkt dit uit het benoemen van de westerse wereld als goddeloos en verder spreekt de tekst van zedeloosheid en geldzucht 1 • De occidentalist zal beweren dat het in de westerse stad ontbreekt aan kennis van de eerste oorzaak / van de zaken die losstaan van de materie en hun attributen 1 	
5	<p>maximumscore 3</p> <p>Een goed antwoord bevat de volgende elementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • een standpunt over de vraag of cultuurrelativisme leidt tot een botsing tussen beschavingen 0 • op basis van een consistente argumentatie 2 • gebaseerd op een correcte uitleg van cultuurrelativisme 1 	

Vraag	Antwoord	Scores
	<p>voorbeeld van een goed antwoord:</p> <ul style="list-style-type: none"> Ik ben van mening dat cultuurrelativisme inderdaad tot zo'n botsing tussen beschavingen zal leiden 	0
	<ul style="list-style-type: none"> Het cultuurrelativisme leidt tot het vasthouden aan het eigen waardensysteem en men leidt daar vaststaande, onbediscussieerbare normen uit af (waarheidspretentie). Verschillende culturen hebben verschillende, elkaar tegensprekende waarden die dan dus onverenigbaar zijn. Wanneer verschillende partijen zich aan dergelijke onverenigbare waardensystemen vasthouden en ook over normen geen concessies willen doen, is een botsing tussen beschavingen niet alleen niet uitgesloten, maar zelfs onvermijdelijk 	2
	<ul style="list-style-type: none"> Cultuurrelativisme is de opvatting dat er geen cultuuronafhankelijke criteria zijn om culturen te beoordelen. Dit betekent dat men elke cultuur vanuit zichzelf dient te beoordelen en dat er in die zin geen cultuur beter is dan een andere 	1
	<p>of</p> <ul style="list-style-type: none"> Ik ben van mening dat cultuurrelativisme niet zal leiden tot een botsing tussen beschavingen 	0
	<ul style="list-style-type: none"> Weliswaar zijn er conflicten tussen mensen uit verschillende culturen met name tussen de westerse seculiere cultuur en de culturen die meer belang hechten aan religie zoals bijvoorbeeld de islam. De verworvenheden van de westerse wetenschap worden ook door meer religieuze mensen benut en over normen voor het samenleven kunnen ook mensen met verschillende levensvisies het wel eens worden. De cultuurspecifieke waarden kunnen mijns inziens naast elkaar bestaan, zolang men het over de normen van samenleven eens is 	2
	<ul style="list-style-type: none"> Cultuurrelativisme is de opvatting dat er geen cultuuronafhankelijke criteria zijn om culturen te beoordelen. Dit betekent dat men elke cultuur vanuit zichzelf dient te beoordelen en dat in die zin geen cultuur beter is dan een andere 	1

Opgave 2 Humanisme, geloven en weten

6 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- twee van de volgende drie problemen: 2
 - Er zijn meer religieuze tradities dan de drie grote religies: het Jodendom, het Christendom en de Islam;
 - Er zijn monotheïstische, polytheïstische en religieuze tradities zonder godsbegrip;
 - Religies vallen niet samen met instituties.
- een uitleg in welk opzicht het humanisme wel als religie beschouwd kan worden 1
- en in welk opzicht dit niet kan 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Mensen hebben de neiging om, als het om religie gaat, te denken aan de drie grote religieuze tradities, te weten het Jodendom, het Christendom en de Islam, maar er bestaan meer religieuze tradities dan alleen deze grote drie 1
- Het definiëren van religie is moeilijk, omdat er niet één overlappend kenmerk lijkt te zijn. Als je het geloven in één (monotheïsme) of desnoods verschillende goden (polytheïsme) tot overlappend kenmerk zou maken, dan valt bijvoorbeeld het boeddhisme daarbuiten, maar ook het humanisme 1
- Het humanisme zou je als religie kunnen beschouwen als je niet het godsbegrip tot wezenskenmerk van een religie maakt, maar bijvoorbeeld het doen van goede werken 1
- Het humanisme zou je ook niet als religie kunnen beschouwen als je de aanwezigheid van een godsbegrip wel als wezenskenmerk ziet 1

7 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van Popper's visie op wetenschap 1
- een weergave van Feyerabend's visie op wetenschap 1
- een argumentatie voor het antwoord dat Zunderdorp zich in zijn argumentatie het beste op Popper kan baseren 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Karl Popper gebruikt als demarcatie criterium voor wetenschap het falsificatieprincipe. Een wetenschappelijke theorie moet op zo'n manier geformuleerd worden dat een tegenvoorbeeld de theorie onderuit kan halen 1
- Wetenschap is voor Feyerabend in wezen slechts één van de vele tradities om tot kennis te komen. Vandaar dat hij sprak voor wat betreft de status van wetenschappelijke methoden over 'anything goes'. Er is volgens hem geen hard criterium om pseudowetenschap van wetenschap te onderscheiden 1
- Zunderdorp kan dus het beste zijn argumentatie op Popper baseren, omdat Popper een criterium aangeeft waaraan wetenschap moet voldoen. Er is dan een verschil te maken tussen wetenschap en alles wat geen wetenschap is en dit verschil heeft Zunderdorp nodig als hij stelt dat geloof en wetenschap fundamenteel verschillende vormen van kennisverwerving zijn 1

8 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg waarom volgens Quine de mythe van fysieke objecten superieur is aan andere mythen: de mythe van fysieke objecten heeft meer succes gehad in de alledaagse praktijk 1
- een voorbeeld dat de bovenstaande uitleg verduidelijkt 1
- een uitleg welke rol religieuze uitspraken in Quine's visie kunnen hebben: een praktische rol 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Quine is de mythe van fysieke objecten superieur aan bijvoorbeeld de mythe van de goden van Homerus, omdat de eerste succesvoller is gebleken 1
- Het is succesvoller gebleken om je bij bijvoorbeeld het bouwen van huizen te baseren op een bepaalde berekening van natuurkrachten toegepast op de bakstenen van dat huis, dan bijvoorbeeld op een god van de donder 1
- Maar er is geen scherpe scheiding tussen de goden van Homerus (of religieuze uitspraken) en uitspraken over fysieke objecten. Beide kunnen een praktisch doel hebben, namelijk het structureren van de wereld 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

9 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg hoe de onthulling van de twee dogma's leidt tot de betekenisvolheid van metafysische uitspraken: door betekenisholisme: betekenisvolle uitspraken verwijzen primair naar elkaar, waardoor er ruimte voor metafysische uitspraken ontstaat om toch betekenis te hebben 2
- het benoemen van de twee dogma's van het empirisme volgens Quine: 2
 - de overtuiging dat een betekenisvolle uitspraak restloos te ontleden valt in een theoretisch en een observationeel deel (= reductionisme);
 - het scherpe onderscheid tussen analytische en synthetische uitspraken.

Opmerking

Als één dogma wordt genoemd, slechts 1 scorepunt toekennen.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Uitspraken hebben betekenis binnen het geheel van andere uitspraken. Dit is Quine's betekenisholisme. In zijn geheel kan een wetenschappelijke theorie succes hebben. Als afzonderlijke uitspraken niet te toetsen zijn aan de werkelijkheid, maar primair naar elkaar verwijzen, dan zijn metafysische uitspraken niet bij voorbaat betekenisloos, want ze kunnen verwijzen naar uitspraken die we wel voor betekenisvol houden. Het hangt er uiteindelijk vanaf in hoeverre het geheel van uitspraken (waarin dus ook metafysische uitspraken kunnen zitten) succesvol is 2
- De twee dogma's, waar het empirisme volgens Quine vanuit gaat, zijn: de aanname dat er een absoluut verschil is tussen analytische uitspraken en synthetische uitspraken en de aanname dat een theorie restloos te ontleden is in een theoretisch deel en een observationeel deel. 2

Opmerking

Ook goed is als eerste deelantwoord:

Beide dogma's komen op hetzelfde neer, omdat ze gebaseerd zijn op het idee dat individuele uitspraken van een theorie afzonderlijk te toetsen zijn aan de ervaring. Dit idee is onjuist volgens Quine, omdat observatie-uitspraken ook al intern door theorieën met elkaar verbonden zijn. Quine noemt dit betekenisholisme.

10 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een uitleg in welk opzicht Kant het met Armstrong eens zou zijn voor wat betreft de mogelijkheid van het doen van metafysische uitspraken met behulp van tekst 9.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Armstrong zegt in haar lezing dat metafysische uitspraken niet het wezen van religie weergeven. Het goddelijke is volgens haar onzegbaar (tekst 9) 1
 - Kant zou het met haar eens kunnen zijn voor wat betreft de verwerping van de fundering van metafysische uitspraken: metafysische uitspraken gaan de grenzen van het empirische verstand te boven 1
- of
- Armstrong zegt in haar lezing dat metafysische uitspraken niet het wezen van religie weergeven. Het goddelijke is volgens haar onzegbaar (tekst 9) 1
 - Kant zou het met Armstrong eens zijn als zij met onzegbaar bedoelt dat metafysische uitspraken onbewijsbaar zijn 1

11 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg waarom volgens Armstrong metafysische uitspraken wel betekenis kunnen hebben: zij zijn in wezen acties (met verwijzing naar tekst 9 en 10) 1
- een argumentatie waarom het nu, vanuit het perspectief van praktijken gemakkelijker is om de vraag of het humanisme een religie is te beantwoorden met verwijzingen naar de lezing van Armstrong (tekst 9 en 10) en naar tekst 5 2

voorbeeld van een goed antwoord:

- Armstrong zegt in tekst 10 dat een mythe of leer in wezen een actieprogramma is. Anders dan de twee principes uit de vorige vraag, kunnen metafysische uitspraken nu wel betekenis hebben. Religie is voor haar handelen. Als je het perspectief van praktijken centraal stelt zoals Armstrong doet, vermijd je het probleem van definiëring en vermijd je kennisaanspraken. (Het gaat dan eerder om bijvoorbeeld het doen van 'goede werken', zonder dat er een directe verwijzing naar een hoger beeld van God hoeft te zijn) 1
- In dit perspectief kan het humanisme veel gemakkelijker een religie worden genoemd. Ook al omdat humanisten zelf vooral de nadruk lijken te leggen op een rechtvaardige politiek en ontwikkelingssamenwerking (zie tekst 5) en dit zijn praktijken. In allerlei organisaties proberen zij hun waarden gestalte te geven. Dit sluit goed aan bij de teksten 9 en 10 waarin Armstrong beweert dat mensen die religieus zijn eigenlijk niet 'gelovigen' genoemd zouden moeten worden: precies het punt van de actie ontbreekt in het idee van 'geloven'. Daarom zegt Armstrong in tekst 10 ook, dat religies ten diepste actieprogramma's zijn en dat alle 'sterren' dat uitdroegen: goed voor de naaste zorgen, staan voor rechtvaardigheid enzovoort. Daarom is het vanuit het perspectief van praktijken haast onmogelijk het humanisme geen religie te noemen 2

Opgave 3 Ramadan in de post-seculiere samenleving

12 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- verlichtingsfundamentalisme: laïciteit: verbannen van religie uit openbaar onderwijs en politiek 1
- verlichtingsvijandig multiculturalisme: multiculturalisme: verschillende culturen en religies mogen worden vertegenwoordigd in onderwijs en politiek 1
- een uitleg over het verschil tussen secularisering en secularisme: secularisering is descriptief en secularisme normatief 2

voorbeeld van een goed antwoord:

- De karikatuur van het Verlichtingsfundamentalisme is te herkennen in de Franse laïciteit waarin religie volledig wordt verbannen uit het openbaar onderwijs en de politiek 1
- De karikatuur van het Verlichtingsvijandig multiculturalisme is te herkennen in het Nederlandse multiculturalisme waarin bijvoorbeeld hoofddoeken op school zijn toegestaan of christelijke partijen deel uitmaken van het politiek systeem 1
- De term 'secularisering' is een beschrijvende term die doelt op de feitelijke afname in de moderne wereld van het maatschappelijke en politieke belang van religie. Secularisme behelst de politiek-filosofische opvatting dat de openbare rol van religie aan banden moet worden gelegd omdat het niet in de publieke sfeer hoort. Het verschil tussen secularisering en secularisme is dat secularisering descriptief is en secularisme normatief 2

13 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- het onderscheid tussen publiek en privé als resultaat van machtsuitoefening volgens Foucault: de moderne individualiserende pastorale macht produceert door middel van disciplineren en normalisering het onderscheid publiek-privé 2
- een moeilijkheid waartoe strikte scheiding publiek-privé leidt 1
- de houding die Foucault bepleit: verzet tegen individualisering / onderscheid publiek-privé 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Foucault heeft de moderne machtsuitoefening een religieuze oorsprong die teruggaat tot de voormoderne pastorale zorg om het individuele zielenheil. In de moderne samenleving is deze religieuze machtspraktijk doorgedrongen in allerlei sociale instituties die zich bezig houden met de zorg om het individu. Op deze manier individualiseert de moderne pastorale macht en produceert ze, in combinatie met de centraliserende macht, een privé-sfeer tegenover de publieke sfeer. De disciplinerende tot en normalisering van het onderscheid tussen privé-sfeer en publieke sfeer is aldus te beschouwen als het gevolg van de moderne machtsuitoefening 2
- Een probleem ten aanzien van het strikte onderscheid tussen privé en publieke sfeer is dat religie niet een strikte privé-aangelegenheid is, maar ook niet eenduidig tot de publieke sfeer behoort 1
- Foucault zou pleiten voor kritiek en verzet, zoals hij bij elke machtsuitoefening pleit voor verzet en een kritische houding 1

14 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een eigen standpunt en bijbehorende argumentatie met betrekking tot Habermas' voorwaarde van rationele rechtvaardigheid 1
- drie van de volgende concrete eisen van Habermas: 3
 - het afzien van geweld,
 - het accepteren van individuele gewetensvrijheid,
 - het aanvaarden van de grondwet,
 - het aanvaarden van gezag van de wetenschappen.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik ben het ondanks de problemen die zijn benaderingswijze oplevert eens met de voorwaarde die Habermas stelt aan de inbreng van religieuze taal in de politieke meningsvorming, namelijk dat deze rationeel rechtvaardigbaar moet zijn. In de politieke meningsvorming mag wat mij betreft het geloof niet als laatste argument worden gebruikt voor een standpunt omdat er dan geen grond meer is om te debatteren met 'andersgelovigen': er is een gemeenschappelijke grond of ruimte nodig om van gedachten te wisselen zonder autoriteit van buiten. Deze ruimte kan geboden worden door rationele rechtvaardiging, als men het tenminste over de aard van deze rationaliteit eens kan worden 1
- Om deze reden zal er van geweld moeten worden afgezien. Geweld zou, behalve individuen zelf, ook de gemeenschappelijke ruimte bedreigen en daarmee alsnog de mogelijkheid tot open debat teniet kunnen doen. In feite zal om dezelfde reden de individuele gewetensvrijheid moeten worden geaccepteerd, evenals de grondwet (of het gezag van de wetenschappen) 3

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

15 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een argumentatie dat Locke het eens zou kunnen zijn met Ramadan: waarden kunnen, als innerlijke overtuiging, evenmin worden afgedwongen als geloof en dus ook niet worden opgelegd.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Locke zou het eens zijn met Ramadan dat niemand aan anderen waarden op kan leggen. Zo kan bijvoorbeeld niemand geloven op bevel van een ander, kan innerlijk geloof niet door uitwendige macht worden afgedwongen en berust het overnemen van een geloof op welwillendheid en argumentatie 1
- Het hebben van of hechten aan waarden is evengoed als geloven gebaseerd op innerlijke overtuiging. Deze innerlijke overtuiging kan niet worden afgedwongen en men kan daarom ook niet werkelijk hechten aan waarden op bevel van een ander maar slechts op basis van welwillendheid en argumentatie. Waarden kunnen dus evenmin als geloof worden opgelegd 1

16 maximumscore 5

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg over overlappende consensus: a) alleen formele of procedurele principes van politieke rechtvaardigheid en b) geen aanspraak op gemeenschappelijke (religieuze) oorsprong 2
- het onderscheid met twee andere vormen van secularisme: geen gemeenschappelijke basis in religieuze overtuigingen noch gebaseerd op rationaliteit van de Verlichting 1
- een uitleg in hoeverre Ramadan past binnen het overlappende consensus model van Taylor: niet een gemeenschappelijke religieuze basis 1
- maar normen en wetten en werken aan respect voor diversiteit van overtuigingen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- De overlappende consensus is volgens Taylor de enige vorm van secularisme die houdbaar is als (rechtvaardige) opzet voor de moderne democratische samenlevingen. Het kent alleen formele of procedurele principes van politieke rechtvaardigheid en kan overal worden ingevoerd omdat het berust op neutrale en universele eisen van rechtvaardigheid in een moderne democratie 1
- Het maakt geen aanspraak op een gemeenschappelijke (religieuze) oorsprong en eenieder die bijdraagt aan de overlappende consensus moet dit onderbrengen in een eigen groter goed. Er is algemeen democratisch kiesrecht en direct burgerschap dat niet gebaseerd is op religie. Op deze wijze kan worden gewerkt aan respect voor diversiteit van overtuigingen en aan consensus over ethiek 1
- Het model van overeenkomstige ethiek is gebaseerd op gemeenschappelijke morele overtuigingen van verschillende religieuze groepen, terwijl het model van onafhankelijke ethiek zich rechtvaardigt op rationele politieke gronden vanuit de Verlichting 1
- Ramadan lijkt zich prima te kunnen vinden in een secularisme gebaseerd op formele of procedurele principes van politieke rechtvaardigheid. Zo pleit hij voor duidelijke normen, regels en wetten in de politieke samenleving zodat dit juridische raamwerk ruimte biedt aan diversiteit, waarbij burgers het gevoel nodig hebben erbij te horen 1
- Hij lijkt geen gemeenschappelijke basis te zoeken in verschillende religies en daarmee niet te zoeken naar een gemeenschappelijke oorsprong. Eerder omarmt hij de rationaliteit van de Verlichting. Of hij zou kiezen voor het overlappende consensusmodel blijkt niet duidelijk uit de tekst 13, maar hij zou zeer instemmen met het werken aan respect voor diversiteit van overtuigingen. De consensus over ethiek heeft bij 'het nieuwe wij' van Ramadan echter meer de vorm van 'eens zijn dat je het niet eens bent', maar hij zal er mee instemmen dat er geen gezamenlijke waarden worden vastgelegd 1

17 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een rechtvaardiging van een gewelddadige revolutie op basis van individuele gewetensvrijheid volgens Qutb: legitieme politieke soevereiniteit alleen bij God 1
- a) waarom dit ingaat tegen Ramadan: De Nederlandse staat dringt door in de privé-sfeer waardoor het onmogelijk is een goede moslim te zijn 1
- b) waarom dit ingaat tegen Taylor: Legitieme soevereiniteit van God sluit andersdenkenden uit: er kan naast de legitieme politieke soevereiniteit van God niet nog een andere worden gecreëerd 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Qutb zijn er redenen waarom je geweld tegen de staat mag gebruiken, want de legitieme politieke soevereiniteit ligt alleen bij God 1
- a) Dit gaat in tegen het standpunt van Ramadan die stelt dat de Nederlandse wet geen enkel excuus vormt om geen goede moslim te zijn omdat niets een moslim belet om te bidden, vasten of andere dingen te doen die een moslim zou moeten doen. Volgens Qutb dringt de menselijke heerschappij echter zo ver door in de privé-sfeer dat de individuele gelovige geen goede moslim meer kan zijn 1
- b) Bovendien is volgens Qutb menselijke heerschappij per definitie dictatoriaal, onderdrukkend en onrechtvaardig omdat de enige legitieme politieke soevereiniteit bij God ligt, en niet bij mensen. Het is dus onmogelijk om legitieme autoriteit tot stand te brengen die diversiteit van overtuigingen, onderlinge tolerantie en gehoorzaamheid afdwingt (Taylor) omdat er al één en slechts één legitieme autoriteit is, namelijk die van God, en deze sluit andersdenkenden uit 1

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste 10 kandidaten per school in het programma WOLF.

Zend de gegevens uiterlijk op 7 juni naar Cito.

6 Bronvermeldingen

tekst 1 & 2	naar: Jan de Hond, 'Verlangen naar het Oosten. Oriëntalisme in de Nederlandse cultuur', Leiden: Primavera Pers, 2008
tekst 3 & 4	Arnold Heumakers, NRC Handelsblad, 7 mei 2004
tekst 5	www.humanistischverbond.nl
tekst 6	NRC Handelsblad, 26 juli 2008
tekst 7	www.humanistischverbond.nl
tekst 8	'Two dogmas of Empiricism', geciteerd in 'Rede en religie', pag. 49
tekst 9 & 10	Karen Armstrong, 'What is religion?', Van der Leeuw-lezing 2008
tekst 11	'Verlichtingsdenker vindt godsdienst onmisbaar', Marc Janssens, Nederlands Dagblad, 21 maart 2008
tekst 12 & 13	'De nieuwe wij. Eenheid in verscheidenheid', interview door Monique Marreveld, 'Didaktief', nummer 4, april 2008